

ТАРИХ ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИ

Meryem Karlik (PhD)-

International Burch University

Email: drmeryemk@gmail.com

Илмуродова Феруза Шакировна

Ўзбекистон, Чирчиқ

Аннотация: Мақолада тарих фанини умумий ўрта таълим мактабларида ўқитишда методларнинг классификацияси қолаверса кўргазмали воситалар тарихий билимларнинг ўқувчилар онгига етказиш ва сингдиришда муҳим манба эканлиги тўғрисида баён этилди.

Таянч сўзлар: тарих, кўргазмали воситалар, қуроллар, тарихий ёдгорликлар

Ўқитиш методлари ва усуллари орқали ўқитувчининг ўқитиши ва ўқувчиларнинг ўрганиши ёки билиш фаолияти ташкил этилади.

Аниқ вазифани ечишга бўйсундирилган, борлиқни амалий ёки назарий ўзлаштириш йўллариининг йиғиндисидир. Шунингдек, мақсадга эришишнинг аниқ, қисқа ва мақбул йўли ҳисобланади. Метод-тарихий тадқиқотлар жараёнида аниқ мақсадга олиб боровчи усуллар ва жараёнлар йиғиндисидан иборат. Ўқитиш методи эса таълим жараёнида ўқитувчи ва ўқувчиларнинг маълум мақсадга эришишга қаратилган биргаликдаги фаолият усуллари ёки таълимда мақсадга эришиш, масалаларни ҳал қилиш йўллари, усуллари тушунилади. Ўқитиш методи таркибида усуллар алоҳида ажралиб туради[1].

Усул – методнинг таркибий қисми, методни амалга оширишда бир мартагина қўлланиладиган ва алоҳида қадам ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, ўқитиш методлари ҳар иккала фаолиятнинг, яъни ўқитувчи томонидан ўқувчиларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш, уларда илмий дунёқарашни шакллантириш ҳамда ўқувчилар томонидан ўша назарда тутилган илмий билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш фаолиятида қўлланиладиган усулларни ўз ичига олади.

Тарих ўқитиш методлари классификацияси ҳақида педагоглар турли фикрларни билдирганлар. Бир-бири билан боғланган ўқитиш методларини қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

1) оғзаки ўқитиш методи, (ҳикоя, монолог, диалог, суҳбат, сюжетли ҳикоя, таҳлил қилиб тушунтириш, тарихий манбалар билан ишлаш; тарихий

адабиётлар, тарихий ҳужжатларни изоҳлаш) бу метод ўз навбатида икки турга бўлинади:

2) кўрсатмали таълим методи (жадваллар, шартли-график иллюстрациятив кўргазмалилик, сурат таҳлили, расм, тарихий хариталар билан ишлаш);

3) таълимнинг амалий методи (контур харита тўлдириш, машқ бажариш, ўқув топшириқларини ёзма тайёрлаш).

Оғзаки баён методи – ўқитувчининг хотирасига мўлжаллаб ташкил этилади, тузилиш жиҳатидан уларнинг таркиби бир хил: ўқитувчи тушунтиради, ўқувчилар тинглайдилар.

Ҳикоя. Баён шаклидаги ҳикояда ўқитувчи ўқув материали мазмунини турлича айтади, унинг асосий ва иккинчи даражали хусусиятларини изоҳлайди.

Маъруза. Маъруза ўрта умумтаълим мактабларининг юқори синфларида, олий ўқув юртларида фойдаланадиган таълим усули бўлиб, унда ўзаро таъсир ўқитувчининг баёни ва болаларнинг тинглаши, айрим омилар, асосий ғоя ва боғланишларни ёзиб олиш шаклида амал қилади. Маъруза учун вақт ўқувчиларнинг тайёргарлик даражаси, ўқув материали ҳажмига кўра белгиланади.

Суҳбат. Суҳбат ўқитувчи ўқувчининг ўзаро таъсири диалог шаклидаги таълим методидир. Унда мавзу мазмунига хос, атрофлича ўйланган, бир-бирига боғлиқ саволларни қўйиш ва саволларга жавоб излаш ҳамда жавоб қайтариш йўллари билан ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти ўзаро мувофиқлашади. Суҳбат эвристик ҳам бўлади. Яъни, бунда ўқувчиларнинг тафаккурига мўлжалланган усул бўлиб, унда ўзаро таъсир ўқитувчи саволлари ўқувчиларнинг жавоблари шаклида амалга оширилади. Эвристик суҳбат узоқ тарихга эга бўлиб, ундан қадимги Юнонистонда Суқрот моҳирона фойдаланган. У ҳозирги илмий-дидактик тадқиқотларда “изланиш суҳбати” деб ҳам юритилади. Эвристик суҳбатнинг қатор ижобий томонлари бўлиб, ижодий йўл билан ўқув материални ўрганиш, ўзлаштиришнинг индивидуал характер касб этиши.

Кўрсатмали метод. “Минг марта эшитгандан кўра бир марта кўрган яхши”, - деган нақлга амал қилган ҳолда фақат оғзаки баён методли дарсда материалларни ўзлаштириш кўрсаткичи 10%, бўлган шароитда дарс ўтиш самарасиз бўлади. Машғулотларда ўқув материални кўргазмали шаклда тақдим этиш лозим. Кўрсатмалилик дидактикада энг асосий қоида бўлиб, унинг ёрдамида кўрув ўқуви ва тафаккур ўзаро уйғунлашади. Кўрсатмали методлар эшитиш ва кўришни ўзаро уйғунлаштириш воситаси ҳисобланади. Шу туфайли ундан билимларни оғзаки баён қилиш методлари билан ёнма-ён фойдаланиш тарих таълимининг самарадорлигини оширади.

Кўрсатмали методнинг қуйидаги турлари мавжуд:

Иллюстрация методи – (матндан бошқа барча компонентлар) хариталар, расмлар, чизмалар, жадваллар, схемалар, диаграммалар, доскадаги ёзувларга диққатни тортиш.

Намойиш (демонстрация) методи – киноаппарат, АКТ ва бошқа видеотасвирлардан фойдаланиб турли тасвирларни намойиш қилиш.

Табиий кўрсатмали қуроллар – нарсаларнинг ўзи, предметлар, муляжлар, одамлар томонидан тайёрланган иш қуроллари, макет, муляж ва бошқаларни кўрсатиш. Кўрсатмали қуроллар ўқувчиларнинг тарихий тасаввурларига аниқлик киритиш ва бу тасаввурларни аниқлаштиришга ёрдам беради. Кўрсатмали тасвирлар тарихий факт ва ҳодисаларнинг ташқи кўринишинигина эмас, балки уларнинг ички моҳиятини ҳам очиб беради. Кўрсатмали қуроллар ўқувчиларнинг мураккаб тарихий ҳодисаларни, тарихий тушунчаларнинг маъносини осонроқ тушуниб олишларига ёрдам беради.

Кўрсатмали қуроллар ўқувчиларда тарихий тушунчаларни шакллантиришга, уларнинг назарий хулосалаш ва умумлаштиришга, яқунларини, ижтимоий ривожланишнинг объектив қонуниятларини, ўзаро алоқаларни яхшироқ тушуниб олишларига ёрдам беради, шунингдек, ўқувчиларни эстетик жиҳатдан тарбиялашнинг муҳим воситаси бўлиб ҳам хизмат қилади[2].

Шундай қилиб, кўрсатмали методи:

- 1) тарихий билимларнинг асосий манбаларидан бири бўлиб хизмат қилади;
- 2) ўқув материалнинг таълим-тарбия вазифаларини муваффақиятли амалга оширишга ёрдам беради;
- 3) ўқитувчи баёнининг аниқ, образли ва таъсирчан бўлишига ёрдам беради;
- 4) ўқувчиларнинг ўқув материални ўрганишга қизиқишини оширади ва уларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиради;
- 5) ўқитувчининг баёнини ва унинг дарсда қўлланган бошқа ўқув усулларини ўқувчиларнинг тушуниб олишини енгиллаштиради;
- 6) ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини ва ижодий қобилиятини ўстиради;
- 7) ўқувчилар билимининг аниқ, чуқур ва мустаҳкам бўлишига ёрдам беради.

Тарих дарсларида таълимнинг техника воситаларидан фойдаланиш дарсининг самарадорлигини оширади. Таълимнинг техника воситалари ўқитиш ва ўрганиш сифатини кўтаришга ўқувчиларнинг ўқув материални қизиқиб ўрганишига ва пухта ўзлаштиришига хизмат қилади[3].

Амалий метод. Таълимнинг амалий методида ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро таъсири болалар олдида қўйиладиган топшириқлар ҳамда уларни қабул қилиш шаклида амал қилади:

Амалий методнинг қуйидаги турлари мавжуд:

1. Лаборатория – тажрибасида турли ўқув топшириқларни амалда бажариш. Ўқувчилар турли меҳнат қуролларидан қайчи, чизгич, циркуль ва бошқалардан фойдаланиб, чизиш, қирқиш, елимлаш, ўлчаш каби ишларни бажарадилар.

2. Машқ – ўрганилган билимларни турли ўқув шароитларига татбиқ этиш йўлидир. Машқ воситасида турли малакалар – интеллектуал ва ақлий малакалар таркиб топтирилади.

Кейинги йилларда, таълим тизими амалиётида ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини фаоллаштириш, тарихий тушунчаларни, жумладан ижтимоий ривожланиш қонуниятлари ҳақидаги тушунчаларни чуқур ўзлаштиришни таъминлайдиган ўқитиш ва ўрганишнинг самарали усуллари ишлаб чиқилди. Мутахассисларнинг тадқиқотлари натижаларига кўра, интерфаол методлар ўзлаштириш фоизини кенгайтиради, таълим самарадорлигини оширади. Интерфаол методлар нафақат ўқувчилар онгини фаоллаштиради, балки уларнинг ҳиссиёти ва иродасини ҳам ривожлантиради.

REFERENCES

1. Бабанский Ю.К. «Хозирги замон умумий таълим мактабларида ўқитиш методлари» Тошкент. «Ўзбекистон», 1990.
2. Саъдиев А. Мактабда тарих ўқитиш методикаси Тошкент. «Ўқитувчи», 1988
3. Саъдиев А. Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитиш Тошкент. «Ўқитувчи», 1993
6. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури Тошкент. «Шарқ», 1999 и. 2-сон
4. Shakirovna, Feruza. "The Role of English Fictional Literature in Developing Students' Socio-Cultural Competence." International Journal of New Approaches in Social Studies 6.2 (2022): 235-243.
5. Shakirovna, Feruza. "Developing Students Socio-Cultural Competence By Reading English Fictional Literature." Journal of Education and New Approaches 5.2 (2022): 213-220.
6. Shokirovna, Ilmurodova Feruza. "World of Science: Journal on Modern Research Methodologies." (2023).